

Кальченко Т. В.

д.е.н., професор
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, професор
кафедри міжнародного менеджменту, м.Київ, Україна
електронна адреса: Fabriano2018@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8804-5582>

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Tymur Kalchenko

doctor of economic sciences, professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
professor of the international management Department
Kyiv, Ukraine
e-mail: Fabriano2018@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8804-5582>

CIVILIZATIONAL DIMENSIONS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS

Анотація. Проблематика дослідження є актуальною з огляду на необхідність виявлення впливу цивілізаційних чинників на загальний хід і динамічний розвиток глобальних трансформацій. При цьому на особливу увагу розраховує специфіка кризових явищ у глобальній економічній парадигмі. Саме тому головною проблемою дослідження є визначення особливостей протікання сучасної системної кризи, чия протікання відбувається на фоні активізації цивілізаційних контактів, суперечок і зіткнень. На сьогодні значно недоопрацьованими блоками досліджень подібного роду виступають аспекти життєвого циклу цивілізацій, особливості їх виникнення і занепаду, а також характер поведінки в кризових умовах, що гарантує виживання чи занепад. Основними завданнями дослідження є: показати особливості розвитку цивілізацій, їх гуманітарну місію, виявити механізми їх взаємодії одна з іншою, визначити специфіку протікання сучасної глобальної системної кризи, виявити її наслідки і показати їх характер для глобальної економічної стабільності. В статті розглядається проблематика глобального розвитку з точки зору специфіки формування, структурних трансформацій і занепаду цивілізаційних утворень, що дозволило виявити певні закономірності і характер глобальності перших цивілізаційних утворень. Поряд з цим, показаний характер протікання сучасної глобальної системної кризи, яка охоплює усі сфери життєдіяльності людини і носить цивілізаційний характер, адже її драматичні наслідки повністю змінюють між цивілізаційні пропорції і призведуть до посилення китайської та арабської груп. При цьому вдалося встановити певні штучні причини сучасної глобальної кризи, коли цілеспрямовано руйнуються традиційні засади існування старої капіталістичної платформи економічних відносин задля побудови нової конструкції, формат якої ще не є визначеним, але внаслідок настання межі зростання для глобальної економіки, край бажано найскоріше позбу-

тися класичного інституційного забезпечення з державою на чолі, що може гарантувати як істотний пакет стратегічних переваг, так і позначитися значними ризиками.

Ключові слова: глобалізація, цивілізація, криза, система, зіткнення, соціобіосферний, ринки, асиметрії, типізація, розвиток, стадія, поліс

CIVILIZATIONAL DIMENSIONS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS

Abstract. The problematics of the research are relevant given the need to identify the influence of civilizational factors on the overall course and dynamic development of global transformations. At the same time, special attention is paid to the specifics of crisis phenomena in the global economic paradigm. That is why the main problem of the research is to determine the peculiarities of the current systemic crisis, which occurs against the background of intensification of civilizational contacts, disputes and clashes. Today, much unrevealed scientific blocks of research of this kind are aspects of the life cycle of civilizations, the peculiarities of their emergence and decline, as well as the nature of behavior in crisis conditions, which guarantees survival or decline. The main objectives of the study are: to show the features of civilizations, their humanitarian mission, to identify mechanisms of their interaction with each other, to determine the specifics of the current global systemic crisis, to identify its consequences and show their nature for global economic stability. The article considers the issue of global development in terms of the specifics of formation, structural transformations and decline of civilizations, which revealed certain patterns and the nature of the globality of the first civilizations. In addition, the nature of the current global systemic crisis, which covers all spheres of human life and is civilizational, is shown, because its dramatic consequences will completely change the proportions of civilization and lead to the strengthening of Chinese and Arab groups.

At the same time, it was possible to establish certain artificial causes of the current global crisis, when the traditional foundations of the old capitalist platform of economic relations are purposefully destroyed to build a new structure, the format of which has not yet been determined, which can guarantee both a significant package of strategic advantages and significant risks.

Key words: globalization, civilization, crisis, system, clash, sociobiospheric, markets, asymmetries, typing, development, stage, polis.

JEL Classification: F01

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні глобальна система економічних відносин знаходиться занадто далеко від стабільності і балансу сил та інтересів основних суб'єктів господарської діяльності. Це намагаються пояснити диспропорційністю розвитку ринків, асиметріями і дисбалансами грошово-кредитних потоків тощо. Але головними причинами перманентної кризовості глобальної економіки виступають аж ніяк ні поточні тенденції, а глибинні якісні, можна сказати, історичні імперативи, що були закладені у невірному розумінні докорінних засад економічного життя.

Соціальний комфорт суспільних відносин багато в чому визначається сукупністю результатів певної діяльності, спрямованої на досягнення. При цьому зрозуміло, що остання повинна бути продуктивною, затребуваною і організованою, тобто зорієнтованою на досягнення кумулятивних ефектів, які повинні сприяти

підняття тієї чи іншої формації на новий, якісніший рівень життєдіяльності не тільки матеріальний, але і не в останню чергу духовний. Ця теоретична установка є доволі простою у розумінні, але набагато складною у реалізації, саме тому, що не є лінійною. Про це свідчить увесь досвід світової історії. Її зародження стало початком генезису діяльності як такої у всій багатобарвності і складності. Виникнення перших протидержавних утворень вже вносить дисонанс між цілями, намірами окремих індивідів та ідеалістичною матрицею, що суттєво видозмінює діяльність, яка спочатку втрачає деяке перед визначення, потім частково свободу, а наостанок повністю підкорюється диктату більшого, ніж громада утворення. На цих підставах виникають конфлікти, частина жителів залишає місце свого проживання, мігруючи до інших регіонів, формуючи нові анклавні зі своєю, не схожою на звичні форми діяльності. Траєкторії останньої формуються природно-кліматичними умовами, джерелами ресурсів, форматом суспільного устрою. Так починалося освоєння великих просторів, формувалися передумови появи держав, що переросли пізніше у масштабніші утворення — цивілізації. Саме територіальне охоплення і ступінь розвитку дозволяють концептуально відрізнити їх від, наприклад, державних інститутів. Цивілізації, до того ж, диференціювались уже сформованим і підпорядкованим загальним цілям розвитку пакетом родів діяльності, дозволених і табуйованих, корисних і шкідливих, значущих і другорядних. Внаслідок втрати родинно-племінної наслідковості, трансформації пам'яті поколінь цивілізаційна множинність не могла не виникнути і з часом тільки ще більш поглибилася, доходячи до парадоксальних прикладів. Як результат, сформувався і поступовий дрейф від монотеїзму до політеїзму, що став одним з найдраматичніших періодів історії людства, що, в свою чергу, відобразилося на його перманентній конфліктності і ворожості. В той же час він слугував каталізатором остаточного оформлення унікальних цивілізаційних формувань, у межах яких діяльність уже не уявляється механістичною, а була наповнена підчас вишуканим змістом і ставала засадою буття.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Таким чином, постає ключова проблема визначення впливу цивілізаційного контенту на загальний процес глобальних трансформацій, що абсолютно відповідає поточним науково-практичним завданням розвитку міждисциплінарних досліджень.

Розгорнутий аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед основних публікацій, присвячених визначеній проблематиці, на особливу роль пренетують роботи Н. Данілевського, А. Тойнбі, Шпенглера, П. Сорокіна, Н. Гумільова, О. Яковця та інших. У них щоправда розкривається загальний контекст цивілізаційної науки, в той час, як такі дослідницькі блоки, як цивілізаційні аспекти глобального прогнозування, управління, ризикології лишаються осторонь. З нашої точки зору вони потребують ширшого наукового охоплення і уваги.

Деталізована методика дослідження в основаному базувалася на використанні результатів вторинних досліджень, використанні наукових методів аналізу та синтезу, спостережень, обробки експертних оцінок тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як уже зазначалось, розвиток цивілізацій у контексті глобальних трансформацій і мутації

глобального середовища в процесі цивілізаційної взаємодії становлять основний дослідницький інтерес роботи.

Формування цілей статті. Таким чином, серед принципових завдань дослідження були: демонстрація особливості розвитку цивілізацій, їх гуманітарну місію, виявлення механізми їх взаємодії одна з іншою, визначити специфіку протікання сучасної глобальної системної кризи, виявити її наслідки і показати їх характер для глобальної економічної стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме поняття цивілізація походить від латинського слова «сівіс», громадянин, яке, в свою чергу, детермінується індоєвропейським корінням, що значив «привітний, чемний, вихований». Ці поняття перетворюються і знаходять втілення лише в межах суспільства, що стоїть на вищому щаблі розвитку, ніж родинне чи племінне життя. Саме поняття «поліс» в індоєвропейській мовній поліфонії має єдине коріння з поняттям «повнота». Це означає, що цивілізація може розвиватися лише під оболонкою політичних чи державних структур. Таким чином, політика і цивілізація концептуально оформлюються і хронологічно формуються як би паралельно. Впорядкування, що передбачає вихід з хаосу до світу законів і порядку в межах цивілізаційної моделі стало реалістичним завданням у 19 столітті. Так, М.Я. Данилевський виділяв дванадцять культурних типів: єгипетський, китайський, давньоєврейський (ассіро-вавілоно-халдейсько-фінікійський), індуський, іранський, єврейський, грецький, римський, новосемітський чи арабський, німецько-романський, мексиканський, перуанський. При цьому він заперечував наявність цивілізаційного монополізму, визнаючи унікальність і своєрідність кожного типу з належними йому внутрішніми збоями та мутаціями. В подальшому теоретичні концепції Данилевського знайшли розвиток у роботах Артура Шпенглера і Арнольда Тойнбі. Останній значно розширив список цивілізаційних типів, доведши його до 19, з яких на сьогодні існують лише п'ять (західний, православний чи грецько-східний). Головним здобутком соціолога Пітірима Сорокіна стала повноцінна і багатоаспектна теорія про три різноманітні типи цивілізацій, які в його авторському трактуванні отримали назви — *ідеаціональний* (духовний), *ідеалістичний* (змішаний або проміжний), *чуттєвий* (матеріалістичний). Вони абсолютно дотичні до вже існуючих типізацій М. Данилевського, А. Шпенглера, А. Тойнбі. І при цьому можна отримати не кількісний, а якісний ефект, адже П. Сорокін вказує на певну періодичність, тобто життя цивілізаційних утворень. Якщо А. Тойнбі у власних пізніх працях заявляв, що грецька цивілізація є симбіозом трьох — мікенської, еллінської та візантійської, минаючи при цьому проміжну елліністичну, то Сорокін, аж ніяк не чинячи суперечки, вкладає їх до стадій життєвого циклу. Так, ідеаціональний тип був притаманним грецькій цивілізації з часів Гомера до V століття до Різдва Христового, «чуттєво-матеріалістичний» — до IV століття після Різдва Христового, коли вона, внаслідок розповсюдження християнства, знов трансформувалася до ідеаціональної стадії життєвого циклу. Подібним же чином західноєвропейська цивілізація (відповідно до А. Тойнбі, що існує автономно, починаючи з IX століття) підпадає під аналогічну послідовність періодів, на поточний час перебуваючи у чуттєво-матеріалістичній фазі. Крім того, важливим здобутком П. Сорокіна є встановлення соціологічної різниці між закритими органічними культурними структурами і «відкритими конгломератами різних систем, інтегрованих лише частково».

У цілому ж сучасні підходи до класифікації цивілізації можна агреговано представити в табл. 1.

Таблиця 1

**КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ ЗА ЧОТИРМА ФАЗАМИ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ [10, С. 56]**

Архаїчна	месопотамська, єгипетська, далекосхідна, мезоамериканська, класична, південноазійська, афро-азійська
Доіндустріальна	західна, далекосхідна, євразійська
Індустріальна	західна, православно-християнська, ісламська, індуїстська, далекосхідна
Постіндустріальна фаза	євразійська, східноєвропейська, західноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська, африканська, японська, китайська, буддійська, індійська, мусульманська, океанічна

Перші держави-цивілізації виникли в якості проектів. Вірніше, цементуючим підґрунтям їх появи були релігійні уяви про територіальну експансію. І месопотамська (шумеро-ассіро-акадо-вавілонська) і єгипетська володіли значними пустельними територіями, які, завдяки широким і складним меліоративним системам почали оброблятися і стали плодородними. При цьому месопотамська держава поєднувала кілька народів, рас і була мультиетнічною, а в той час, як Єгипет характеризувався більш визначеним моноетнічним національним складом. Саме в межах цих двох проектів і зародилася відома й до сьогодні колізія біполярності. Ще за часів існування цих двох абсолютно унікальних цивілізаційних проектів народився третій їх тип — китайський, який у силу територіальної віддаленості, відстороненості, детермінованого ізоляціонізму, не відіграв суттєвої ролі у геополітичному розкладі сил.

Близько 1000 р. до Різдва Христового в Афінах зародився новий вид мікродержави — поліс, формування якого було обумовлено політичною та економічною активізацією, і в першу чергу, торговельної діяльності населення певної організованої громади, що бажали реалізувати власні права та свободи. Мова йде і про делегування певних повноважень загальному управлінському центру, що формувалася навколо агори чи форму. Аналогічним чином стали виникати і інші поліси, в тому числі і відомий римський. До суттєвих переваг полісних цивілізацій можна віднести їх максимальну гнучкість і врахування територіальної своєрідності, малі розміри, що не були привабливими для зовнішніх експансій, максимальне розкриття людського духу і свобод за умов незначних делегованих назовні повноважень. Але з часом почали унаочнюватися і відомі недоліки — вразливість, необхідність розширення економічної активності, відсутність армії тощо. І як результат, поступово формувалися союзи, конфедерації полісів як на території давньої Еллади (Балканський півострів, Мала Азія), так і на дотаціях етрусської, латинської і грецької Італії. Як результат, формується не просто деяке політичне і суспільне утворення, а економічна мікросистема з власними внутрішніми закономірностями, побутовим укладом, уявленнями про світ, специфічним типом економічних відносин, де першу роль починає відігравати комерція. При цьому подібного роду полісні союзи були структурами, що намагалися мак-

симально наблизитися до інших подібних утворень, здійснити культурно-політичну експансію і отримати нові ринки збуту. Саме для реалізації подібних цілей, а також завдань проведення збалансованої управлінської політики і були створені перші наддержавні інститути, як загально еллінські святилища, Олімпійські ігри. Не дивлячись на вузькість їх первинних форматів, у подальшому вони переросли у потужні стимулюючі політико-економічний розвиток суб'єкти Давнього Світу. Як не дивно, зважаючи на лімітрофність, полісній системі вдалося виграти геополітичну битву на перший погляд з сильнішою і ворожою системою — Персією, що виникла у VI столітті до Різдва Христового, як результат захоплення Месопотамської та Єгипетської держав. Унітарна, мультиетнічна, але монокультурна сила, що ґрунтувалась на жорсткій централізації і гнобленні, стала альтернативним проектом світового устрою, позначивши певні межі активності, які вимагали територіальної експансії, тому що характеризувалась екстенсивним типом господарювання. Конфлікт між двома системами був передбачуваним і навіть екзистенціальним. Його вирішення, а саме несподівана перемога грецьких мікродержав дала поштовх формуванню нової поліхромної карти видів діяльності вже не в локальних, а в глобальних (в античному розумінні, звичайно, масштабах). Результатом стало звільнення первинно грецьких територій у Малій Азії, а потім й решти, що були поневолені Персією, а також формування нової багатонаціональної імперії і встановлення своєрідного політичного, культурного і економічного плюралізму. Перша імперія Александра Македонського проіснувала за інерцією і після його смерті впритул до 306 року до Різдва Христового, розпавшись на три великих анклавів: Єгипет, очолюваний династією Птолемеїв, Передня Азія, що підпала під вплив Селевкідів, і Македонія, що керувалась Антигонами. Таким чином, виникає новий тип великої держави, чия основна ідея можна резюмувати як спробу синтезу між компактним греко-римським полісом і великими територіальними утвореннями на Сході. Як результат, нові території були покриті мережею полісів, чи, якщо мова йде про реалії Давнього Риму, муніципалітетів. Саме така форма управління деякою мірою принесла реальне вивільнення раніш підкореним народам і стимулювала зростання будь якої людської активності. Крім того, нова модель світо устрою заперечувала гегемоністичний стиль управління, проте сприймала форму конфедерації. Культурна та релігійна свободи, таким чином, збагачувались і економічним лібералізмом, коли колосальні простори, що поєднували місцеві та регіональні ринки, що фізично співпадали з агорами полісів, формували загальні закономірності світового господарства. Закономірним результатом стала не просто активізація торговельних контактів і зв'язків, не просто динамізація перетоку капіталу з одного регіону в інший, але й поява перших доктрин, своєрідних економічних політик і підпорядкованих їм завданням пакетів стратегічних рішень. Завдяки цьому, в деяких територіальних анклавах і галузях уже відтоді вдається організувати майже промисловий тип виробництва. Тоді ж спостерігаються і перші спроби економічного зонування, регіоналізації і кооперації, що було вмотивовано діями законів рентабельності і собівартості. Економічний підйом став уособленням культурної своєрідності елліністичної цивілізації, що сформувалась у кількох культурних центрах — Александрії, Антіоїї, Пергамі. Грецька мова зайняла в той час монополісну позицію, а Александрія з власним університетом і велетенською бібліотекою на певний час стала культурною сто-

лицею. А. Тойнбі відмічав, що: «Екуменістична громада стала на місце місцевої... Успіхи еллінізму є багато чисельними і безмежними. До сих пір вони не були перевершені жодною іншою цивілізацією... В період власного найбільшого розповсюдження, ця культура на Землі досягла Британії і Марокко (у латинському одязі) і на Сході — до Японії (у буддійському одязі)» [17, с. 82].

Деякі дослідники цю першу екуменістичну цивілізацію називають діючою моделлю багатополлярної і поліфонічної глобалізації. І це цілком зрозуміло, адже багато її характеристик володіють універсальним характером, а різноманітні досягнення і висока результативність проявляються ще й до сих пір. Якщо початок цієї першої так званої багатополлярної глобалізації ідентифікувати відносно легко, відносячи його до початку завоювань Александра Македонського, то проблематичним виявляється фіксація її закінчення. Наприклад, Ортега-и-Гассет звертає увагу на втрату білінгвальності в Італії у V столітті після Різдва Христового. На півночі стала домінувати виключно латина, а на півдні — грецька мова [14, с. 22]. Також у цьому столітті відбувається падіння Західно-Римської імперії. Проте, хронологічний рубіж занепаду елліністичної культури може бути зміщений двома століттями пізніше, по крайній мірі, до другої половини VII століття, коли Римська імперія, сфокусувавшись в одному центрі — Константинополі, втрачає провінції у Сирії, Палестині, Єгипті і Північній Африці. Узагальнюючи, можна констатувати, що фізичне падіння Александрії у 642 році знаменує крах елліністичного світу, символічно заснованого майже за тисячу років саме в цьому центрі. Таким чином, формується деяка західно-європейська спільнота, каталізаторами розвитку якої виступають франко-німецьке і норманське ядра. При цьому відмітимо, що нове утворення вже тоді стало свідомо дискримінувати Грецію і всі території, що знаходилися у її ойкумені. Проте, в своїх витоках воно все рівно зберігало елліністичне коріння, наслідуючи від Ізраїля принцип безпристрасності, від Греції — принцип справедливості, від Рима — ідею права, від християнства — ідею рівності і братерства. Отже, і поступове згасання західноєвропейської цивілізації залежить, у першу чергу, від зради цим чотирьом основним принципам. Від ефективності їх впровадження залежить і майбутнє життєдіяльності людини. Адже сформовані століттями фундаментальні закони буття були перевірені часом, затверджені досвідом і освячені духовною практикою. Відхід від них позначиться не тільки на персоніфікованій, хай і не одразу усвідомленій трагедії, але й на глобальних системних катаклізмах, що спостерігається уже сьогодні, коли багато видів діяльності вийшли з-під контролю моральних стримуючих факторів і противаг, що породило хаос і зруйнували хай і хиткий баланс сил і інтересів.

У рівній мірі це відноситься і до економічної активності, яка пройшла шлях тривалої трансформації — від локального зародження всередині полісів до масштабного виплескування назовні, на масштабні території периферії, від поодиноких мінових контактів до перших торговельних союзів і федерацій, від примітивних грошових одиниць до міжнародним валютним союзам та об'єднанням. І безперечно, що динамізм, вектори, характер подібних контактів визначалися мірою відповідності нормам моралі, принципам верховенства права. А часто все вирішували моральні якості сторін, що брали участь в економічних контактах, їх ділова репутація і негласні домовленості. Таким чином, як уже зазначалося, торгівля органічно пронизує усю вісь світової історії, переживаючи як періоди

падіння, так і підйому, відчуваючи трансформації і набуваючи нові характерні ознаки. З одного боку, все це органічно укладається в марксистський формаційний підхід. Він зазначав, що перехід від однієї системи до іншої — соціальна революція відбувається тоді, коли виробничі сили старої системи переростають рівень розвитку виробничих відносин. Якщо подібне твердження мало місце на практиці, кожна нова соціальна система («формація») стартувала б з рівня виробничих сил, вищого, ніж той, що був характерним попередній. В історичних реаліях все відбувається зовсім навпаки. Феодалізм досяг рівня виробничих сил пізньої античності лише у XI-XII сторіччях, тобто рання його фаза за рівнем розвитку виробничих сил поступалася пізній античності. Капіталізм зміг досягти рівня розвитку виробничих сил пізнього феодалізму тільки на початку XVIII століття, тобто приблизно 300-400 років він наздоганяв минуле. Вочевидь, витoki криз слід шукати в іншій площині — площині класових інтересів основних системо утворюючих суб'єктів чи агентів системи. Дослідження свідчать, що саме інтереси тих чи інших правлячих олігархічних верхівок генерують початок кризових явищ. Якщо подібну тезу транслювати на сучасні процеси, то абсолютно наочним є комбінатрності наслідків усіх трьох попередніх системних криз — ресурсно-демографічного (соціобіосферного), цивілізаційного (криза античності) та формаційного (криза капіталізму), коли погіршується стан середніх і робочих прошарків навіть ядра системи, розмивається громадянське суспільство, багато західних соціумів з спільнот громадян перетворюються на суспільство громад і меншин, ринок змінюється монополією, до занепаду приходять раціональне знання, підривається університетська система освіти, наявною стає деградація моралі тощо.

Ще у 1975 р. було опубліковано доповідь «Криза демократії», що за замовленням Трьохсторонньої комісії написали С. Хантінгтон, М. Крозье і Д. Ватанукі. В ній було чітко зафіксовано наявні загрози для стану правлячого прошарку — перш за все те, що проти нього починають працювати демократії і держава загального соціального забезпечення (так звана «welfare state»), що сформувалося у післявоєнний період. В доповіді стверджувалось, що розвиток демократії на Заході призводить до зменшення влади урядів, що різноманітні групи, користуючись її перевагами, почали боротьбу за такі права і привілеї, на які раніш ніхто не претендував і що ці «ексцеси демократії» є викликом існуючій системі правління. Загроза існуючій системі США носить не зовнішній характер, писали автори, її джерело — «внутрішня динаміка самої демократії у високоосвіченому, мобільному суспільстві, що характеризується високим ступенем політичної участі». Звідси витікав висновок про необхідність сприяння зростанню невтручання (noninvolvement) має у політику, розвитку певної апатії, перетворення демократії на помірковану, виходячи з того, що вона є лише засобом організації влади. Послаблення демократії і середнього класу передавало послаблення базових інститутів капіталістичного суспільства — за суттю, їх демонтаж. Мова йде про політику, громадянське суспільство, раціональне знання тощо. Іншими словами, сам капіталізм, який являв собою складну інституційну систему, що обмежувала капітал у його довготривалих інтересах і забезпечувала (перш за все, за допомогою держави) його експансію у просторі. Останнє має величезне значення для капіталізму внаслідок його екстенсивної орієнтації, адже багато внутрішніх суперечностей вирішуються винесенням їх за власні межі і приростаючи простором. Як тільки світова норма прибутку знижується, ка-

піталізм вихоплює, вириває «тіло» некапіталістичної зони і перетворює її у капіталістичну периферію — джерело дешевої робочої сили і ринок збути. І так до чергового серйозного зниження прибутку.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, для нормального функціонування капіталізму є життєво необхідною некапіталістична зона, яку він поступово перетворює до капіталістичної периферії і без якої він також не може існувати. Крім того, експлуатація периферії допомагає підтримувати соціальний мир у центрі («ядрі»), забезпечувати певний рівень життя більшої частини його населення. Обмежувачами ж дій капіталу у самому ядрі є, як вже зазначалось, класичні інститути — нація-держава, громадянське суспільство та ряд інших форм та інститутів. І саме вони і пов'язані з ними соціальні групи, починаючи з середини 1970- рр. поступово демонтуються. Їх руйнування означає відмову від капіталізму як системи. При цьому до таких руйнівних дій вдається олігархічна верхівка в інтересах збереження власного домінуючого положення і власних повноважень. Катализатором цього, перш за все, виступає зникнення світової периферії, в результаті чого капіталізм не може впоратися з власними проблемами, виносячи їх назовні. Його екстенсивність звичайно ж потребує демонтажу усіх системоутворюючих елементів, тобто створення нової системи. Але і периферійні зони на сьогодні неможливо ігнорувати, адже вони перемістились до центру (наявним є суттєві трансформації капіталопотоків, зміна географічної структури торгівлі і руху робочої сили, коли Південь просякає Північ, створює власні анклавів, діаспори, підриває закономірності розвитку центру). Крім того, капіталізм являє собою глобальну планетарну систему, що заснована на експлуатації усієї біосфери, в результаті чого насуваються глобальна екологічна і ресурсна кризи. Отже, демонтаж капіталізму відбувається на фоні глобального біосферно-ресурсної кризи. Одночасно, як за сигналом, починають унаочнюватися і інші системні збої — криза західної цивілізації, криза християнства, криза земної цивілізації як цілісного організму. Отже, можна підсумувати, що відносно спокійні десятиліття світового розвитку лишилися у минулому. Новою реальністю стане масштабна багаторівнева системна криза, аналогів якої ще не було і яка може остаточно демонтувати не тільки капіталізм, але і усю світову цивілізацію як таку. І якщо людство зможе, скоротившись у чисельності до 0,5-1 млрд, пережити її, то це буде абсолютно інша постглобальна епоха. Скоріш за все вона буде мати вигляд своєрідного синтезу над інноваційний анклавів з неархаїчними чи навіть варварськими структурами. Таким чином, мозаїка різноманітних форм соціального, владного, економічного устрою, світ контрастів (де поряд з понадсучасними анклавами «регіон-економік» будуть існувати соціальні зони, що де модернізуються) — стануть ключовим глобальним викликом системі державного управління і імперативом її докорінної і неминучої перебудови.

Література

1. Бек У. Что такое глобализация? (Ошибки глобализма-ответы на глобализацию) / У.Бек / Пер. с нем. Москва: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
2. Белорус О. Воспроизводственная эволюция и структурная трансформация глобального капитала. *Економічний часопис-XXI-2014*. №07-08(1). С. 4-7.
3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва: Международные отношения, 1999. 256 с.

4. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія: монографія: у 2 т./В.І.Власов: ННЦ «ІАЕ», ДНСТБН ААН [наук. ред. акад. НАН України О.Г. Білорус і чл.кор. НАН України В.А. Вергунов]. Вінниця: ТОВ «НІЛАН-ЛТД», 2012. Т.1. 570 с.
5. Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи розвитку): колектив. моногр. / [О.Г.Білорус, О.В.Гаврилюк, Д.Г.Лук'яненко та ін.], кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. Київ: КНЕУ, 2014. 432 с.
6. Економічна глобалізація: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, Д.Г. Лук'яненко та ін.], за ред. А.С. Філіпенка: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Київ.ун-т, 2009. 543 с.
7. Кальченко Т.В. Современные трансформационные практики глобальной экономики. Монография: Palmarium Academic Publishing. — 2018. — 132 с.
8. Кальченко Т.В. Китайская цивилизационная модель экономического лидерства / Т.В. Кальченко // KANT — Научный Рецензируемый Цитируемый Журнал. №4(29). 2018. С. 286-289.
9. Кальченко Т.В. Кризис атлантизма как результат противоречий США и стран Европейского Союза / Т.В. Кальченко // Сборник научных трудов международной научно-практической конференции «Современные исследования основных направлений гуманитарных и естественных наук». Київ, 2017. С.122-125.
9. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Кальченко. Київ: КНЕУ, 2009. 364 с.
10. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Кальченко Т.В., Рябець Н.М., Тимків І.В. та ін. Глобальна економіка: навч. посіб. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Т.В. Кальченко, Н.М. Рябець, І.В. Тимків. Київ: КНЕУ, 2017. 164 с.
11. Лук'яненко Д.Г. Інтелектуальний контекст процесів глобалізації / Д.Г. Лук'яненко // Наук. вісн. Дипломатичної академії України. 2015. Вип. 22(3). С. 73-78.
12. Лук'яненко Д. Інтелектуальний фактор глобалізації *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право*. 2014. №1(7-9). С. 10-13.
13. Ортега-и-Гассет Хосе. Эстетика. Философия культуры. Москва: Искусство, 1991. 457 с.
14. Панарин А.С. Глобально-политическое прогнозирование/ А.С.Панарин. — Москва: Алгоритм, 2002. 352 с.
15. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. Київ: Международный деловой центр, 1998. 432 с.
16. Радзієвська С.О. Глобальна економіка: навчально-методичний посібник для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання. Київ: «СІК ГРУП Україна», 2017. 368 с.
17. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории: Сборник / Пер. с англ. — Москва: Рольф, 2002. 234 с.
18. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. 411 с.
19. China Statistical Yearbook -2015. Foreign Trade and Economic Cooperation. 11-2. 19. Total Value of Imports and Exports of Goods. — Available at: www.atats.gov.cn/tjsj/ndsjs/2015/indexeh.htm
20. Waltz K. Globalization and American Power//The National Interest. — Spring. — 2005. — P.49-56.
21. Waters M. Globalization. Fifth Edition. London: Routledge, 2018. 675 p.
22. Wilson M.G., Whitmore E. Seeds of Fire. Social Development in an Era of Globalism N.Y., 2009. 345 p.

Стаття надійшла в редакцію 24.06.2021